

เรื่องราววัฒนธรรมพื้นบ้านจากประสบการณ์และคำบอกเล่าของคนแม่แจ่ม

เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม

เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม

“แม่แจ่มงดงาม เพราะยังคงความเป็นพื้นบ้านพื้นเมืองไว้ได้มากกว่าเมืองอื่นๆ เราอาจพบเห็นวิถีชีวิตที่งดงาม มีมนต์ขลังราวเมืองลับแลอันลึกลับและเร้าใจ จากสองข้างทางที่เราผ่านไปในเมืองหลังเขาแห่งนี้ หน้าหนาวสายลมพัดพาความเย็นมา อาจได้เห็นพ่อเฒ่าคาบบุยาหรือขี่โยควันกุ่มอยู่กลางแดดอุ่น ช่างๆ กันนั้น อาจได้เห็นหลานน้อยหน้าเปื้อนหมักเปื้อนโคลไ้พัดกับหมา

แม่แจ่มมีความดี ความงามอยู่ในตัว กลัวแต่ว่าจะรักษาไว้ไม่ได้ยินยาว กลัวการท่องเที่ยวจะทะลักทลายเข้า แล้วแม่แจ่มก็จะสูญเสียความดีงามในตัวเองไปเหมือนเมืองอื่นๆ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับคนแม่แจ่มเองว่าจะเลือกเป็นอะไร สุดท้ายก็บอกว่าเมืองหลังเขาทรงเสน่ห์เสมอ เหมือนเมืองลับแล เหมือนสาวโบราณลึกลับขอให้รักษาไว้เถิด เป็นตัวของตัวเอง อย่าเป็นอื่นเลย”

มาลา คำจันทร์

ฝอยทอง (สมบัติ) สมภาดา

ฝอยทอง (สมบัติ) สมภาดา

เล่างานตำนานเมืองแจ่ม

ผอยทอง สมวธา (สมบัติ)

เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม

ฝอยทอง สมวธา (สมบัติ)

ผู้จัดพิมพ์ : ฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บรรณาธิการ : ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

พิมพ์ครั้งที่สาม : พ.ศ. 2553

จำนวนพิมพ์ : 1,000 เล่ม

พิมพ์ที่ : สันติศิริการพิมพ์

1316 ซอยจรัญสนิทวงศ์ 57 แขวงบางบำหรุ

เขตบางพลัด กรุงเทพฯ 10700

โทร. 0-2424-3975 โทรสาร 0-2881-9849

คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก

ดาวดั่งสี่ เป็นจุดกำเนิดของหนังสือเล่มนี้ วันที่ 16 เมษายน ของทุกปี จะต้องจัดเตรียมของเพื่อทำพิธีขึ้นดาวดั่งสี่ทุกบ้านเรือน ผู้เขียนได้อาศัยพี่สาวจัดเตรียมให้ เพราะเตรียมเองไม่เป็น ทั้งๆ ที่เป็นคนแม่แจ่มโดยกำเนิด

ขณะที่จัดเตรียมของเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2544 มองดูพี่สาวก็อายุมากแล้ว (75 ปี) นึกไปว่าวันหนึ่งถ้าไม่มีพี่สาวจะอย่างไรกับการจัดเตรียมของตามประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรมของแม่แจ่ม

บอกตัวเองตั้งแต่วันนั้นว่า จะต้องสอบถามแล้วจด เขียนไว้ให้เป็นเรื่องเป็นราวเพื่อจะได้ทำเองหรือบอกคนอื่นๆ อ่านแล้วทำได้

ในวัยเด็กเคยช่วยพ่อแม่หิบบโน่นจับนี้ตามแต่พ่อแม่บอก แต่ไม่ได้จดจำรายละเอียดสิ่งๆที่ได้คือทุกกิจกรรม พ่อ แม่ ลูก มีส่วนร่วมช่วยกันสนุกสนานตามประสาที่เรียบง่าย ท่ามกลางธรรมชาติที่สวยงาม เมื่อถึงวัยที่ต้องศึกษาเล่าเรียนชีวิตเริ่มออกจากบ้านเกิดเข้าไปเป็นนักเรียนประจำอยู่ในเมือง ได้เรียนรู้ซึมซับวิถีชีวิตอีกแบบหนึ่งของสังคมเมือง

วัยทำงานจากบ้านเกิดไปหลายแห่ง ตามวิถีชีวิตของข้าราชการได้ไปอยู่ถึงเมืองหลวง ระยะเวลาาร่วม 30 ปีที่ระเห่ร่อนไป ชีวิตเหมือนต้นไม้ที่ขาดรากแก้ว ลืมรากเหง้าของตัวเอง

กลับบ้านเกิดอีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2535 แทบไม่รู้จักแผ่นดินเกิดของตนเอง เกือบทุกอย่างเปลี่ยนไปทั้งที่อยู่อาศัย วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ธรรมชาติที่เคยสวยงาม สงบเงียบ สายน้ำที่เคยใสไหลเชี่ยวกลับแห้งขอด

เริ่มต้นศึกษา ค้นหาค้นคว้า จากชุมชน หมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่ออาจารย์ พระสงฆ์องค์เจ้า พ่อครู แม่ครู ที่ยังหลงเหลืออยู่ เพื่อสืบต่อรากเหง้าของตนเองที่ขาดหาย

สิ่งที่ได้รับรู้มาทั้งหมดจากคำบอกเล่า จากความทรงจำของตัวเองที่เคยประทับใจในอดีต เกิดเป็นข้อเขียนของหนังสือเล่มนี้

ขอขอบพระคุณต่อผู้เมตตาบอกเล่าประเพณีวัฒนธรรมและ

4 เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม

ความเป็นมาของแม่แจ่มแต่ดั้งเดิม ถ้าจะมีความตืออยู่บ้างในหนังสือเล่มนี้
ขอมอบแต่ท่าน

ขอขอบพระคุณ ศ.ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ผู้ให้คำแนะนำ ให้กำลังใจ
และคุณชัชวาลย์ ทองดีเลิศ ผู้เป็นกัลยาณมิตรที่เอื้ออาทร ให้ทั้งคำแนะนำ
บอกกล่าวแนวการเขียน ตรวจสอบความถูกต้องของคำพูดตลอดถึงการจัด
รูปเล่มจนกระทั่งแล้วเสร็จเป็นหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่หาที่
เปรียบมิได้

“ฝอยทอง”

5 กรกฎาคม 2545

คำนำ

เมื่อเริ่มต้นสืบค้นข้อมูลเพื่อเขียนหนังสือเล่มนี้ ตั้งวัตถุประสงค์เพื่อให้ลูกหลานครแม่แจ่มอ่าน เพื่อสืบสานสิ่งดีๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของบรรพบุรุษไม่ให้สูญหายไป ในหนังสือจึงมีภาษาที่เป็น “คำเมือง” ปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก ขอภัยท่านผู้อ่านที่ไม่ใช่ “คนเมือง”

ในการพิมพ์ครั้งที่สอง ท่านพระครูญาณกิตติคุณ เจ้าอาวาสวัดกุเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม ได้ขออนุญาตจัดพิมพ์เพื่อแจกจ่ายในงานทำบุญอายุครบ 60 ปี เมื่อ พ.ศ. 2550 หนังสือที่พิมพ์ครั้งที่ 1 และ 2 ได้หมดลงแล้ว นับว่าข้อมูลในหนังสือเล่มนี้ได้ให้ประโยชน์กับคนแม่แจ่มและคนทั่วไปที่ให้ความสนใจกับอำเภอเล็กๆ แห่งนี้

เดือนเมษายน 2553 ได้มารับติดต่อจากรองศาสตราจารย์อำนาจ เย็นสบาย รองอธิการบดีฝ่ายเครือข่ายการเรียนรู้มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และรับผิดชอบโครงการปฏิรูปการศึกษาศาสตร์ โรงเรียนสาธิตชุมชนการเรียนรู้สมเด็จย่า โพนวิมลมังคลาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒแม่แจ่ม ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ “เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม” เพื่อแจกจ่ายทั่วไป ซึ่งนำความปลื้มมาสู่ผู้เขียนเป็นอย่างยิ่งที่มีคนเห็นคุณค่าของหนังสือเล่มนี้ ขออนุโมทนาบุญในกุศลจิตในครั้งนี้เป็นอย่างสูง

ในการพิมพ์ครั้งที่สามนี้ ได้แก้ไขคำผิดและตัดข้อความเล็กๆ น้อยๆ ออก นอกนั้นคงไว้ตามเดิมด้วยความเคารพในผู้ให้ข้อมูล ซึ่งหลายท่านได้ไปเกิดในภพใหม่แล้ว บุญกุศลในการพิมพ์ครั้งนี้ถ้าจะมีขอให้บังเกิดแก่ผู้จัดพิมพ์และผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน

ฝอยทอง

เมืองแจ่ม

พ.ศ. 53

คำนิยม

เมื่อปลายปีที่แล้ว แม่ฟอยทอง สมวธา รองประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอมแม่แจ่มมาพบและนำต้นฉบับ “เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม” มาให้ดู และปรึกษาว่าอยากจะทำพิมพ์เป็นหนังสือเล่มให้ลูกหลานที่ท่านได้พยายามรวบรวม ข้อมูลเรื่องราวของแม่แจ่มไว้ให้คนแม่แจ่มได้อ่านได้ศึกษาค้นคว้า

นานๆ ครั้งจะได้พบกับคนที่เขียนเรื่องราวของท้องถิ่นเอง เพื่อให้ลูกหลานได้สืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป และให้คนภายนอกได้เรียนรู้เรื่องราวอันมีคุณค่าของท้องถิ่น ด้วยความชื่นชมในความตั้งใจในการทำหนังสือเล่มนี้ ผมจึงรับอาสาช่วยดูแลในเรื่องการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม โดยขอแรงณัฐกร เลิศศักดิ์เดช เป็นผู้ช่วยจัดทำรูปเล่มและประสานงานกับโรงพิมพ์ให้

เสน่ห์ของหนังสือเล่มนี้เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวจากคำบอกเล่าอย่างมีชีวิตชีวาของพระสงฆ์ ผู้รู้ ผู้เฒ่าผู้แก่ และประสบการณ์อันเป็นความประทับใจของผู้เขียนเอง ผมจึงไม่ได้เปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระ เพียงแต่จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับบทใหม่ให้เรื่องราวมีความต่อเนื่องกันเท่านั้นเอง

หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะมีส่วนช่วยเป็นกำลังใจให้คนท้องถิ่น ได้ลุกขึ้นมารวบรวมเขียนบันทึกบอกเล่าเรื่องราวของท้องถิ่น เพื่อมอบให้เป็นมรดกของลูกหลานและแผ่นดินถิ่นเกิดสืบไป

ด้วยจิตคารวะ

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ

บ้านมอญ เชียงใหม่

19 กุมภาพันธ์ 2546

คำนิยม

ภาพชาวบ้านวัยกลางคนและผู้เฒ่าผู้แก่อุ้มพานหรือขันดอกไม้ไปทำบุญที่วัด ผู้หญิงใส่ผ้าซิ่นตีนจกงดงาม ใส่เสื้อสีขาวแขนสามส่วนคอกลมมีกระดุมด้านหน้า เกล้าผมปักด้วยปิ่น เสียบดอกกล้วยไม้ไว้ที่หมวยผม ส่วนผู้ชายบ้างก็ใส่เสื้อม่อฮ่อมกางเกงขาก๊วย บ้างก็ใส่กางเกงสมัยนิยมปะปนกันไป เข้าแถวยืนใส่บาตรที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ให้ เป็นภาพที่ติดตามตรงใจตอนผมเข้ามาในอำเภอแม่แจ่มเมื่อสี่สิบปีที่แล้วมา แต่ทว่าเวลานี้ภาพที่ติดตามตรงใจในเวลานั้น แม้พอมิให้เห็นกันอยู่บ้างในหมู่ผู้เฒ่าผู้แก่ แต่ก็หาดูได้ยากขึ้นทุกที นับวันก็จะไม่มีให้เห็นอีก

ในอดีตนั้นแม่แจ่มรุ่งรวยไปด้วยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ โดยมีผีसाงเทวดาเป็นศูนย์กลาง ช่วยจัดระบบระเบียบสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติ ให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสงบศานติ และมีพุทธเป็นเป้าหมายหลักที่ทุกคนจักต้องไปให้ถึงไม่ในชาตินี้ก็ชาติหน้า ดังนั้น วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรม ที่ถือปฏิบัติกันมายาวนาน ชาวบ้านไม่เพียงแต่ทำเพื่อผีसाงเทวดาเท่านั้น หากแต่ยังมีพุทธกำกับ โดยผ่านวัตถุประสงค์ลักษณะที่ใช้ประกอบพิธีกรรมและงานประเพณีต่างๆ ทั้งในวัดและที่บ้าน

งานปอยหลวง งานประเพณียี่เป็ง ตานก๋วยสลาก และประเพณีอื่นๆ ที่จัดขึ้นแต่ละปี นอกจากมีนัยที่เกี่ยวกับผีसाงเทวดาและพระพุทธรูปศาสนาแล้ว ยังเป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างความรื่นเริงบันเทิงใจให้กับผู้มาร่วมงาน ได้ยกระดับจิตวิญญาณของตนทั้งในทางโลกและทางธรรมให้สูงตามไปด้วย กิจกรรมเหล่านี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มหรสพทางจิตวิญญาณ” ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างเลี่ยงไม่ได้

“เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม” ที่แม่ฝอยทอง (สมบัติ) สมวธา เขียนและเรียบเรียงออกมาเป็นเล่มดังปรากฏในมือท่านขณะนี้ เป็นความตั้งใจที่จะบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม

และวัฒนธรรมของชาวแม่แจ่มทุกๆ ด้าน ให้คนรุ่นหลังและผู้สนใจได้ศึกษา แต่ถ้าไม่มีหนังสือเล่มนี้ออกมา คนแม่แจ่มก็อาจจะไม่รู้ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของตนก็เป็นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นใหม่ แม้จะอยู่ในโลก สันนิบาตและมีการศึกษาสูงกว่าพ่อแม่ แต่ก็หาได้รู้เรื่องของตนเองเช่นรู้เรื่อง ของคนอื่น ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่คนรุ่นใหม่หันหลังให้กับภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่มีมาแต่บรรพชน

และในวันนี้คงจะไม่มีคำถามใดๆ ให้กับคนแม่แจ่มอีกว่า “คน แม่แจ่มจะรักษาสิ่งที่ตั้งงามได้อย่างไร...?” เพราะนั่นอาจจะได้เพียงรูปแบบที่ ไม่มีชีวิตและจิตวิญญาณ แต่สิ่งที่ควรเน้นย้ำในที่นี้และมีความสำคัญกว่า คำถามข้างต้นก็คือ “คนแม่แจ่มจะเข้าถึงภูมิธรรมภูมิปัญญาและนำมา ประยุกต์ให้สอดคล้องกับสังคมร่วมสมัยได้อย่างไร..?” เพราะการจะรักษาสิ่งดี งามในท่ามกลางสังคมสมัยใหม่ได้นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ถ้าไม่เข้าใจภูมิธรรม ปัญญาของตน

หนังสือ “เล่าขานตำนานเมืองแจ่ม” เสมือนเป็นประตูด้านแรกที่ ชี้ทางให้เราเข้าไปเรียนรู้รากเหง้าของตนและช่วยกันสืบค้นต่อไป เพื่อให้ แม่แจ่มในวันนี้ยืนอยู่บนวิถีสังคมใหม่ที่ไร้ซึ่งจิตวิญญาณ

สมเกียรติ มีธรรม

สถาบันอรรถาพิทยา

สารบัญ

บทที่ 1		
	เล่าเรื่องเมืองแจ่ม	13
บทที่ 2		
	ผี...จิตวิญญาณของคนเมืองแจ่ม	45
บทที่ 3		
	พิธีกรรม ความเชื่อ พื้นบ้านเมืองแจ่ม	57
บทที่ 4		
	ประเพณีทางพุทธศาสนา	77
บทที่ 5		
	เล่าเรื่องวัด...ในเมืองแจ่ม	103
บทที่ 6		
	วิถีคนเมืองแจ่ม	137
บทที่ 7		
	การทำมาหากินท้องถิ่นเมืองแจ่ม	163
บทที่ 8		
	ฝากไว้กับลูกหลาน	191
ภาคผนวก		
	แอมวโปในเมืองแจ่ม	199

1

เล่าเรื่องเมืองแจ่ม

บทที่ 1

เล่าเรื่องเมืองแจ่ม

เมืองแจ่มในอดีต...

ประวัติของอำเภอแม่แจ่มที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ไม่มีผู้ใดเขียนไว้ แม้แต่แผ่นพับสาตามวัดวาอารามในแม่แจ่มก็ไม่มีการกล่าวถึง มีแต่เขียนไว้เป็นแบบตำนานซึ่งแต่ละแห่งไม่เหมือนกัน แล้วแต่ได้ยินตำนานมาแบบไหน มีสิ่งใดเป็นข้อสังเกตก็เขียนไว้ตามนั้น ในบทได้รวบรวมมาจากสองส่วน คือ ส่วนแรกจะเขียนตามคำบอกเล่า ส่วนที่สองเขียนตามตำนานที่มีผู้จัดทำไว้แล้ว

พ่อหนานอินทอง เจริญโรจน์ บ้านนาเรื่อน อดีตเจ้าอาวาส วัดป่าแดด ปัจจุบันเป็นมรรคนายกวัดป่าแดด ผู้เขียนมีโอกาสพบพ่อหนานที่วัดป่าแดดในวันที่พานักเรียนไปฟังเทศน์มหาชาติ “กัณฑ์ชูชก” ได้ขอความรู้จากท่าน ซึ่งท่านก็ใจดีเล่าให้ฟังว่า พ่อเป็นลูกขุนอนุรักษ์ท่าผา เกิดปี พ.ศ. 2460 มีพี่น้องรวมกัน 6 คน เป็นหญิง 5 คน ชาย 1 คน ปัจจุบันมีชีวิตอยู่เพียง 2 คน คือพ่อหนานอินทอง¹ เจริญโรจน์ และแม่ฮ้อยหล้า ศรีมงคล ตอนเป็นเด็กครอบครัวอยู่บ้านใหม่ เหนือบ้านอาราม เมื่อโตพอเรียนหนังสือได้ไปเป็นชะโยม (เด็กวัด) อยู่วัดป่าแดด บวชเรียนจนได้เป็นเจ้าอาวาส พ่อหนานได้เล่าให้ฟังว่า

¹ หนานคือผู้ที่บวชเป็นภิกษุสงฆ์แล้วลาสิกขาออกมา

ขุนอนุรักษ์ท่าผา ถึงแก่กรรม ปี พ.ศ. 2475 พ่อหนานลาสิกขา ปี พ.ศ. 2488 ยังทันได้เสียดาษีคนละ 4 บาทต่อปีเป็นครั้งสุดท้ายคือเสียดาษีครั้งเดียว 25 บาท พ่อหนานไม่ได้สืบเชื้อสายของพญาเขื่อนแก้ว ผู้ปกครองเมืองแจ่มสมัยนั้น เป็นเพียงผู้ค้ำเคยไกล้ซิด เพราะพญาใจ เป็นพ่อบวชของขุนอนุรักษ์ท่าผา คนแต่ก่อนจะนับถือพ่อบวชเสมือนพ่อแท้ๆ จึงได้อยู่ในช่วงบ้านเดียวกันกับพญาใจ ผู้เป็นลูกเขยพญาเขื่อนแก้ว

ขุนอนุรักษ์ท่าผา ผู้เป็นพ่อเล่าให้พ่อหนานฟังเฉพาะยุคของพญาใจ ซึ่งได้ปกครองเมืองแจ่มต่อจากพญาเขื่อนแก้ว ลูกของพญาใจคนหนึ่งชื่อ นายแจ่ม ได้บวชเรียนทางเชียงใหม่จนได้เป็นมหา เรียกว่า มหาแจ่ม ลาสิกขาออกมาเป็น นายอำเภอท่าข้าม จอมทอง เป็น ต้นตระกูลไชยบุตร ได้กลับมาอยู่กับญาติพี่น้องที่บ้านอาราม มีครอบครัว มีผู้สืบสกุล หลังจากนั้นได้อพยพไปอยู่ที่อื่นไม่ทราบข่าวคราวจนถึงปัจจุบัน ลูกของพญาใจที่ยังมีชีวิตอยู่ที่บ้านอาฮาม คือ แม่ฮุยบัวจันทร์และแม่ฮุยบัวผัน

พ่อครูบุญทอง ربชนะ บ้านช่างเค็งบน เล่าถึงสมัยอดีตรับราชการอยู่ที่สำนักงานศึกษาธิการอำเภอแม่แจ่ม นายอำเภอรับสั่งให้ไปค้นหาประวัติของอำเภอแม่แจ่ม เพื่อมาจัดทำไว้เป็นเล่มให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

พ่อครูบุญทอง ได้เริ่มต้นสืบถามจาก พ่อฮุยขาว เจริญเดช บ้านห้องฝาย (ถึงแก่กรรมแล้ว) ได้ความว่า แม่แจ่มแต่ก่อนเป็นเมืองชื่อ เมืองแจ่ม มีเจ้าเมืองปกครองชื่อ พญาเขื่อนแก้ว ทางการส่งมาจากเชียงราย เป็นเชื้อสายเจ้าเชียงใหม่ มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านอาฮามและเป็นผู้ตั้งตงหอบ้านใต้ โดยอัญเชิญพ่อเจ้าหลวงมาจาก อ่างสลุง ดอยหลวงเชียงดาว เพราะเชื่อว่าหัวหน้าผี หรือเจ้านายอยู่ที่ ดอยอ่างสลุง เป็นที่อยู่ของเจ้าพ่อหลวงคำแดง หัวหน้าผีทุกแห่ง

หลังจากยุคการปกครอง “เมืองแจ่ม” ของพญาเขื่อนแก้วและพญาใจแล้ว ทางการได้จัดตั้งเป็น อำเภอช่างเค็ง ตั้งอยู่ที่บ้าน ไต้ก่วม มีนายอำเภอปกครอง เรียกอำเภอกว่า “ศาล” การปกครองทุกประเภทรวมอยู่ด้วยกัน ผู้ชายที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไปต้องเสียดาษีคนละ 4 บาทต่อปี เรียกว่า

เงินรัชูปการ (ปี พ.ศ. 2488 เรียกเก็บครั้งเดียวตลอดชีวิต คนละ 25 บาท) มีคนหนีภาษี 4 บาท และ 25 บาท ไปอยู่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน มากมายเพราะไม่มีเงินจะเสียภาษี ถ้าไม่หนีจะถูกจับไปใช้แรงงาน

ต่อมามีการ**ปล้นศาล** สาเหตุคงมาจากการไม่พอใจการปกครอง แบบใช้อำนาจรัฐข่มขู่ชาวบ้าน จึงมีคนรวมกลุ่มกันระหว่างผู้มีฝีมือกล้าหาญ บางคนก็มีคาถาอาคม หัวหน้าผู้นำชื่อ ต้าวอินทร์ กับ ต้าวพรหม สองคนพี่น้องเข้าปล้นศาล**ฆ่านายอำเภอตาย (นายอำเภอขึ้น ไม่ทราบนามสกุล)** และเล่ากันว่ามีคำสั่งให้ปล้นพร้อมกันทั่วเชียงใหม่ ลำพูน พวกที่ทำการปล้นหนีตายไปคนละทิศละทาง บางคนหนีไปถึงแม่ฮ่องสอน ทางการส่งตำรวจ ทหาร มาตามล่าค้นหาคนปล้นศาล แต่ไม่สามารถจับได้

พ่อครูเล่าตลกว่า แม่ของพ่อครูชื่อ **แม่ฮุยล้อม** รบชนะ เกิดปี พ.ศ. 2449 แม่ฮุยนาซึ่งเป็นแม่ของแม่ฮุยล้อมบอกพ่อครูว่า เดิมไม่ได้ชื่อ “ล้อม” แม่เกิดในช่วงเขาปล้นศาล เป็นเด็กเกิดช่วงนั้น มีทหาร ตำรวจ มาจากเมือง **ใต้**มากมาย แม่เลยได้ชื่อว่า “**ฮื่อใต้**มา” ตอนโตแล้วถึงเปลี่ยนเป็นชื่อ “ล้อม”

สถานที่ตั้งอำเภอครั้งแรกนั้น ปัจจุบันเรียกว่า “**ดอนศาล**” เมื่ออำเภอถูกปล้นแล้ว **ต้าวคำรักษา** ลูกหลานพญาเขื่อนแก้ว มีเมียอยู่บ้านกองกาน ได้รวบรวมผู้คนตั้งชุมชนอยู่ที่บ้านหนอง (ดงหอบ้านกอก) อยู่ได้ไม่นานก็ย้ายมาอยู่ทางบ้านเกาะ ชาวบ้านเรียกว่าท่าป่าเฮี้ยว แล้วย้าย ต่อมาอยู่ใกล้ **วัดโหล่งช้าง** (วัดโหล่งช้างคือบริเวณโรงเรียนชุมชนบ้านช้างเค็งปัจจุบัน และที่ตั้งอำเภอนั้นคือที่ตั้งสถานีอนามัยอำเภอแม่แจ่มปัจจุบัน) ย้ายครั้งสุดท้ายคือตั้งที่ว่าการอำเภอแม่แจ่มปัจจุบัน ชื่อว่า **อำเภอช้างเค็ง ต้าวสุดสนิท** เป็น **นายอำเภอ**

จากการเล่าขานของพ่อหนานอินทอง และพ่อครูบุญทอง ปรากฏว่าข้อมูลบางอย่างถูกต้องตรงกัน เช่น **ชื่อผู้ปกครองแม่แจ่มสมัยนั้น** และ **ปี พ.ศ. 2488** ที่ยกเลิกการเก็บภาษีคน เป็นต้น หนังสือประวัติอำเภอแม่แจ่มที่พ่อครูบุญทองได้ค้นคว้าจัดทำตอนนั้น (ประมาณปี พ.ศ. 2517) จัดทำเป็นเล่มเล็กๆ เป็นการบรรยายสรุปให้แก่ นายอำเภอธรรมธร มณีประกร

หมายเหตุ : ติดต่อขอรับหนังสือฉบับสมบูรณ์ได้ที่

วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เลขที่ 114 สุขุมวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110

โทรศัพท์ 02-6641000 ต่อ 5919 หรือ 5920 โทรสาร 02-2602141

เว็บไซต์ <http://bodhi.swu.ac.th/>